

Кириченко С.В. (Kirichenko S.V.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Виявлено, описано та проаналізовано особливості термінів та їх перекладу у художньому тексті.

Ключові слова: *термін, семантика, омонімія, синонім, лексика.*

The specifics of terms and their translation in a literary text are revealed, described and analysed.

Key words: *term, semantics, homonymy, synonym, vocabulary.*

Терміни – особливий і дуже цікавий шар лексики. З одного боку, саме серед термінів ми знаходимо найбільше однозначних еквівалентів, з іншого – серед них відзначається значна кількість безеквівалентних одиниць. Терміни – найбільш рухливий шар словникового складу мови. У спеціальній літературі терміни несуть основне семантичне навантаження й займають головне місце. Основні труднощі для перекладача полягають саме в перекладі термінів.

В наш час у лінгвістичній літературі немає єдиного визначення терміна. Це є результатом того, що лінгвісти не можуть прийти до згоди в питаннях визначення терміна, вимог, що ставляться до нього, взаємин загальнонародного слова, терміна й поняття. Ми б хотіли взяти за основу визначення С.В.Гриньова: термін – "номінативна спеціальна лексична одиниця (слово або словосполучення) спеціальної мови, прийнята для точного найменування спеціальних понять" [3, 25].

Дуже часто сучасні дослідники орієнтуються на ідеальний термін. Однак навіть поверхневий аналіз термінологій у різних областях показує, що термін не завжди точно виражає спеціальне поняття; він не завжди виражає тільки одне поняття і входить в одну систему, не завжди тільки одне слово – термін і не завжди в його значеннєвій структурі відбиваються характерні ознаки об'єкта термінування. У результаті досліджень виявилось також, що не завжди термін

має точні семантичні границі й виражає точно обкреслене поняття. Крім того, за С.В.Гриньовим, практично кожне існуюче слово (за винятком стилістично забарвлених) позначає поняття, що є предметом дослідження тієї або іншої науки. Наприклад, такі побутові слова як: *батько, мати, брат* і ін. можуть розглядатися і як терміни споріднення. Все це створює свої труднощі для перекладача, якому доводиться враховувати не тільки всі ці вимоги й властивості, але й всі винятки.

Переклад термінології являє собою серйозну проблему ще й тому, що поведінка цих засобів вираження, що властива науковій і технічній мові, у художньому тексті міняється, оскільки й їх функції у різному за жанром середовищі неоднакові. У науковому тексті термін грає номінативну роль: це знак, що вказує на точно визначене поняття, а в художньому творі він виконує насамперед поставлене автором стилістичне завдання, не гублячи, втім, і свого предметного значення.

Перш ніж переводити, термін потрібно розпізнати в тексті, відрізнити від елементів загальномовної лексики. Запозичені терміни розпізнаються легше, але нерідко й ці останні завдають клопоту перекладачеві. Ще гірше стан справ зі споконвічними для вихідної мови (ВМ) термінами. "Свій" для ВМ термін набагато легше прийняти за звичайне слово, тому що він більше зливається з навколишньою його мовою. У технічному тесті навряд чи *зуб, плече, кулачок* будуть переведені в значенні частин тіла. Інша справа художній текст. Якщо до цього додати сказане про неоднозначності самих термінів та й ще багатозначність більшості слів будь-якої мови, а крім того усередині – і міжмовну омонімію, то виявиться що знайти термін у художньому тексті – справа не легка. Труднощі розпізнавання збільшується ще тим, що термін можна вжити в нетермінологічному значенні, а звичайне слово в ролі терміна.

Сам по собі переклад термінів у художньому тексті підкоряється, як правило, основному принципу перекладу цієї категорії слів: термін переводиться терміном. Це положення про точність форми еквівалента стосується художнього тексту остільки, оскільки перекладна одиниця вжита в ньому дійсно в термінологічному значенні. Однак у художньому творі терміни

найчастіше – лише звичний будівельний матеріал, що створює в читача враження правдивості, реалістичності оповідання завдяки своєму "науковому колориту". Відступи не мають фатальних наслідків, оскільки "термінологічність" тут необхідна головним чином для додання "професійного звучання"; практично ту ж думку можна висловити й більше нейтральними засобами, а професійного відтінку можна домогтися застосуванням двох-трьох уведених у ключові місця термінів. Разом з тим потрібно постаратися не просто переводити окремі терміни; важливіше імітувати науковий стиль [2, 348].

Звичайно перевести неважко, коли в мові перекладу (МП) є термін-еквівалент. А якщо еквівалента немає? З мовнонаукових позицій всі науково-технічні тексти можуть бути поділені на дві групи: 1) тексти, які оперують із уже відомими поняттями й, відповідно, відомими термінами; 2) тексти, які вводять нові поняття, що виражаються часто новими термінами. На думку М. Я. Цвілінга, перша із завдань досить однозначна й, у принципі, піддається алгоритмізації [8, 106]. Це означає, що переклад може бути зведений до послідовної підстановки відповідних еквівалентів. У другому випадку – пошук не дасть необхідного результату, тому що реальний еквівалент ще відсутній. У науковій літературі фахівця влаштує тільки точний термін. Тому перекладач або запозичить його, або "створює" свій, або термінологізує загальномовну одиницю. У художньому перекладі можливостей більше. Основна тенденція тут та сама – дотримуватися термінологічних аналогів, але не завжди. У художньому творі добре продумана заміна може бути обов'язковою для досягнення адекватного перекладу, при цьому, на відміну від перекладу наукового тексту, припустимі й інші трансформації: можна видове поняття замінити родовим; можливі: описовий переклад, приблизна заміна синонімом і навіть нульовий переклад. Однак, при відсутності в МП терміна-еквівалента, найменш бажані прийоми, властиві термінологічному перекладу. Введення, наприклад, у художній текст нового терміна, що не існує у відповідній галузі науки на МП, справа досить ризикована [2, 350].

"Наукова" поінформованість широких мас читачів допускає досить широке вживання в художній літературі відповідних термінів без пояснення їх.

Але для перекладача важливо, щоб щораз, уводячи в текст перекладу, скажемо, морський термін, він точно знав, чи зрозуміє читач, що має в силу певних обставин порівняно слабке відношення до морської справи, те, що зрозуміло англійцеві або грекові – жителям морських країн. І якщо ці два читачі – оригіналу й перекладу – по-різному інформовані в цих термінологічних питаннях, перекладач повинен це врахувати й не вводити у свій текст малознайому термінологію. У цьому випадку адекватним є нульовий переклад.

Варто звернути увагу й ще на одну особливість перекладу терміна в художньому тексті – сильна взаємозалежність елементів тексту. Терміни вводяться автором для певної мети. Вони створюють цілісне сприйняття, і будь-який відступ від форми оригіналу може порушити це сприйняття. Таким чином, термін стає залежним, у першу чергу, від задуму автора, і в другу, від контексту. До того ж цей контекст може бути як термінологічним, так і нетермінологічним. Якщо в спеціальному тексті термін може бути, у принципі, незалежним від контексту, то в художньому тексті таке неможливо взагалі. Однак дана залежність не завжди ускладнює завдання перекладача; вона може й полегшувати її. Тісна взаємозалежність елементів тексту дозволяє ввести кілька еквівалентів. Перекладач може використати кілька відповідностей без шкоди для цілісності сприйняття. Мало того, розмаїтість еквівалентів дозволяє уникнути повторів, від чого переклад тільки виграє.

Переклад будь-якого спеціального тексту має свої труднощі. Дані тексти мають ряд лексичних, граматичних і стилістичних особливостей, що висуває особливі вимоги до перекладу. Крім того, варто пам'ятати, що спеціальні матеріали можуть бути як письмового, так й усного характеру. Труднощі, що випливають із цього положення, зростають у кілька разів, якщо справа стосується перекладу спеціальних текстів, уведених у канву художнього твору. У цьому випадку перекладачеві доводиться вирішувати екстралінгвістичні завдання й, насамперед, з якою метою той або інший спеціальний документ уводиться в текст усього твору. Одночасно із цим перед ним виникає й проблема перекладу самого спеціального тексту. Наскільки переклад спеціального тексту в художньому творі може відрізнятись від перекладу

спеціального тексту для професійних потреб, і чи може він відрізнитися взагалі? Паралельно виникає питання пошуку еквівалентів для термінів, що входять у даний текст. Чи можливо використання синоніма або заміна терміна нетерміном? Якщо так, то в яких випадках? Чи руйнують ці відступи від оригіналу цілісність твору й задум автора, і наскільки?

Варто врахувати й те, що з якою би метою не був уведений спеціальний текст, терміни, використані в ньому, виконують уже не тільки стилістичну функцію. Їхня поява детермінована особливостями самого спеціального тексту. Інколи використання синонімів, а тим більше нетермінів, просто неможливо. Присутність певних термінів у тексті забезпечує збереження приналежності даного тексту до певного класу текстів, до певної професійної або наукової сфери. Пропуск даних термінів або заміна їх на синоніми може різко знизити впізнавання приналежності, а отже, порушити логічність сприйняття твору.

Крім усього вищесказаного, терміни можуть мати й фактологічну цінність. Таку ж цінність можуть мати граматичні і стилістичні особливості спеціальних текстів. Таким чином, будь-який відступ від змісту й форми оригіналу може визвати порушення цілісності сприйняття, і навіть руйнування значеннєвої структури твору.

У цілому можна сказати, що переклад термінів у художній літературі не обмежений такими твердими вимогами, як у спеціальній літературі. Достовірність художнього твору – це достовірність іншого роду, не документальна. Важливо зрозуміти, що знають і почувають герої. Тому від еквівалента не потрібна точність відповідності терміну. Еквівалентів може бути декілька, якщо вони своєю розмаїтістю не порушують логічності сприйняття. Термін у художній літературі – в основному елемент стилю, основа створення художнього образу, що й повинен враховувати перекладач. Проте, це не означає, що, зіштовхуючись із терміном, перекладач може опустити його, перевести так, як він забажає, або замінити на нетермін. Навіть близький за значенням синонім, що не є терміном або ж належить до терміносистеми іншої науки або сфери життя, може порушити всю цілісність сприйняття твору. Адже терміни, навіть із чисто формальної сторони, вказують на певну ситуацію, різко

обмежують сферу дії твору, що накладає рамки при перекладі і вимагає більш ретельного й обережного пошуку еквівалента для термінологічних одиниць.

Література:

1. *Аристов Н.Б.* Основы перевода. – М.: Изд-во литературы на ин. языках, 1959. – 263 с.
2. *Влахов С.Н., Флорин С.В.* Непереводимое в переводе. – М.: Высш. шк., 1986. – 416с.
3. *Гринев С.В.* Введение в терминоведение. – М.: Московский лицей, 1993. – 309 с.
4. *Комиссаров В.Н.* К вопросу о сопоставительном изучении переводов. // Тетради переводчика. – М.: Международные отношения, 1970. с. 49-50
5. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты). — М.: Высш. шк., 1990. – 253с.
6. *Скоруходько Э.Ф.* Вопросы перевода английской технической литературы. – Киев: Изд-во Киевского гос. ун-та, 1963. – 91 с.
7. *Федоров А.В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). — М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
8. *Цвиллинг М.Я.* Качество перевода научно технических текстов и проблема выбора эквивалента //Тетради переводчика. – М.: Высш. шк., 1989. – с.102-113.
9. *Циткина Ф.А* Терминология и перевод (к основам сопоставительного переводоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 156 с.